

เครื่องจักสานไทย 1 (วัสดุ)

- **จักสถาน** เป็นคำผสมของคำว่าจักและสถาน
- **จัก** คือ การผ่าไม้ไผ่หรือหวายออกให้เป็นเส้นบางๆ เรียกว่าตอก
- **สถาน** คือ การนำตอกมาขัดกันในลักษณะยกและข่มสลับกัน เพื่อให้เกิดเป็นแผ่น ผืน หรือรูปทรงตามต้องการ
- **เครื่องจักสถาน** คือ ของใช้ที่ได้จากการสาน เพื่อนำไปใช้สนองประโยชน์ประโยชน์ต่างๆ ตามที่ต้องการ
- **เครื่องจักสถานไทย** เริ่มทำกันมาตั้งแต่เมื่อใดไม่สามารถกำหนดเวลาที่แน่ชัดได้ แต่พบหลักฐานที่ปรากฏเป็นลวดลายเครื่องจักสานซึ่งประทับบนผิวภาชนะดินเผา ที่เกิดจากการสานภาชนะขึ้นมา แล้วนำดินมากรุหรือไถลงบนภาชนะแล้วนำไปเผา ทำให้ตัวเครื่องจักสานถูกไฟไหม้ไปคงเหลือทิ้งไว้แต่ลวดลายเครื่องจักสานที่เป็นแม่แบบ เช่น

ภาชนะดินเผาบ้านเชียง อายุประมาณ 4,500 ปี มีรอยเครื่องจักสานประทับ
สันนิษฐานว่าปั้นขึ้นโดยใช้แผ่นดินเหนียวกดทาบทับลงในเครื่องจักสาน

ฝาภาชนะจักสาน ประตู่ผา จ.ลำปาง
อายุประมาณ 3,000 ปี

วัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสาน

เครื่องจักสานของไทย ทำจากวัสดุธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นแผ่นแบน เรียบ หรือเป็นเส้น ยาว มีอยู่มากมายหลากหลายประเภท เพราะประเทศไทยมีสภาพภูมิประเทศแตกต่างกันหลายลักษณะ ทั้งภูเขา ทะเล ที่ราบลุ่ม วัสดุที่นำมาใช้จึงขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ว่า มีพืชประเภทใด ขึ้นได้ดี พืชที่นิยมนำมาทำเครื่องจักสาน เช่น

ไผ่

ตาล

ถ่าน

ย่านลิเภา

หวาย

- โดยทั่วๆ ไป หวายที่ใช้ในการจักสาน มีอยู่ประมาณ 15 ชนิด คือ
- หวายหอม หวายตะก้ำทอง หวายกาหลง หวายพรวน หวายหิน
หวายน้ำ หวายแดง หวายจี่ขาว หวายจี่โก้ หวายชุมพร หวายเสียน
หวายเหลา หวายงอย หวายปลิง หวายพูน

ต้นหวาย

หวาย

ต้นสาकु ใช้ใบไพรมุงหลังคา

ต้นจาก

มะพร้าว

ตัวอย่างการใช้ใบมะพร้าว
สานโคระ หรือโคร์ เครื่องหุ้มห่อ
ผลไม้ ส่วนใหญ่ชาวใต้นิยมสาน
หุ้มผลขนุน

กลุ่มและค่า

- กลุ่มและกล้า เป็นพืชอยู่ในวงศ์ (Family) เดียวกัน คือ

MARANTACEAE

- กลุ่ม มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า **Donax grandis Ridl.** ไม้เหง้า ขยายพันธุ์ได้เท่านั้น ส่วนที่ใช้ประโยชน์มากได้แก่ ผิวแก่ของลำต้น ที่นำไปจัดเป็นตอก ใช้สานเป็นภาชนะใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น กระจัง กระจุง ตะกร้า โดยเฉพาะกลุ่ม ซึ่งเป็นไม้ที่มีขนาดใหญ่ และผิวแข็งกว่ากล้า ใช้แทนไม้ไผ่ได้อย่างดี

ต้นกล้วย

เครื่องจักสานจากกลุ่ม ภาคใต้

กล้า ภาคเหนือเรียกต้นแห่่ง

- กล้า ขยายพันธุ์ด้วยใช้เหง้าและหัว
- ลักษณะลำต้นตรง มีแขนงเล็กๆ แยกจากข้อเป็นช่วงๆ ขึ้นได้ดีในที่ลุ่มน้ำขัง ทั้งน้ำจืดและน้ำกร่อย
- ผิวของต้น นิยมนำมาเป็นตอกเย็บจาก หรือ แทนเชือกมัดสิ่งของ มัดห่อขนม
- ภาคเหนือนำส่วนเปลือกมาสานเสื่อ เรียกเสื่อแห่่ง

ต้นกล้าหรือต้นแย่ง

สานแห่่งของภาคเหนือ สานด้วยต้นกล้าหรือแห่่ง

ปาน้ำหรือเตยทะเล

เพี้ยนมาจากคำในภาษามลายูว่า
“pandan” หรือเรียกว่าคำเจียก
หรือเตยทะเล นำใบมาตากแดด
แล้วต้ม แล้วตากแดดอีก ใช้สาน
หมวก กระเป๋า เสื่อ ฯลฯ

เครื่องจักสานจากป่านั่น

ปาน้ำหรือเตยทะเล

ผักตบชวา

ก้านผักตบชวาที่ใช้ทำเครื่องจักสาน

ต้นกก

เสื่อกก

หญ้าสามเหลี่ยม

จักสานจากหญ้าสามเหลี่ยม

ThaiTambon.com

ไม้ไผ่

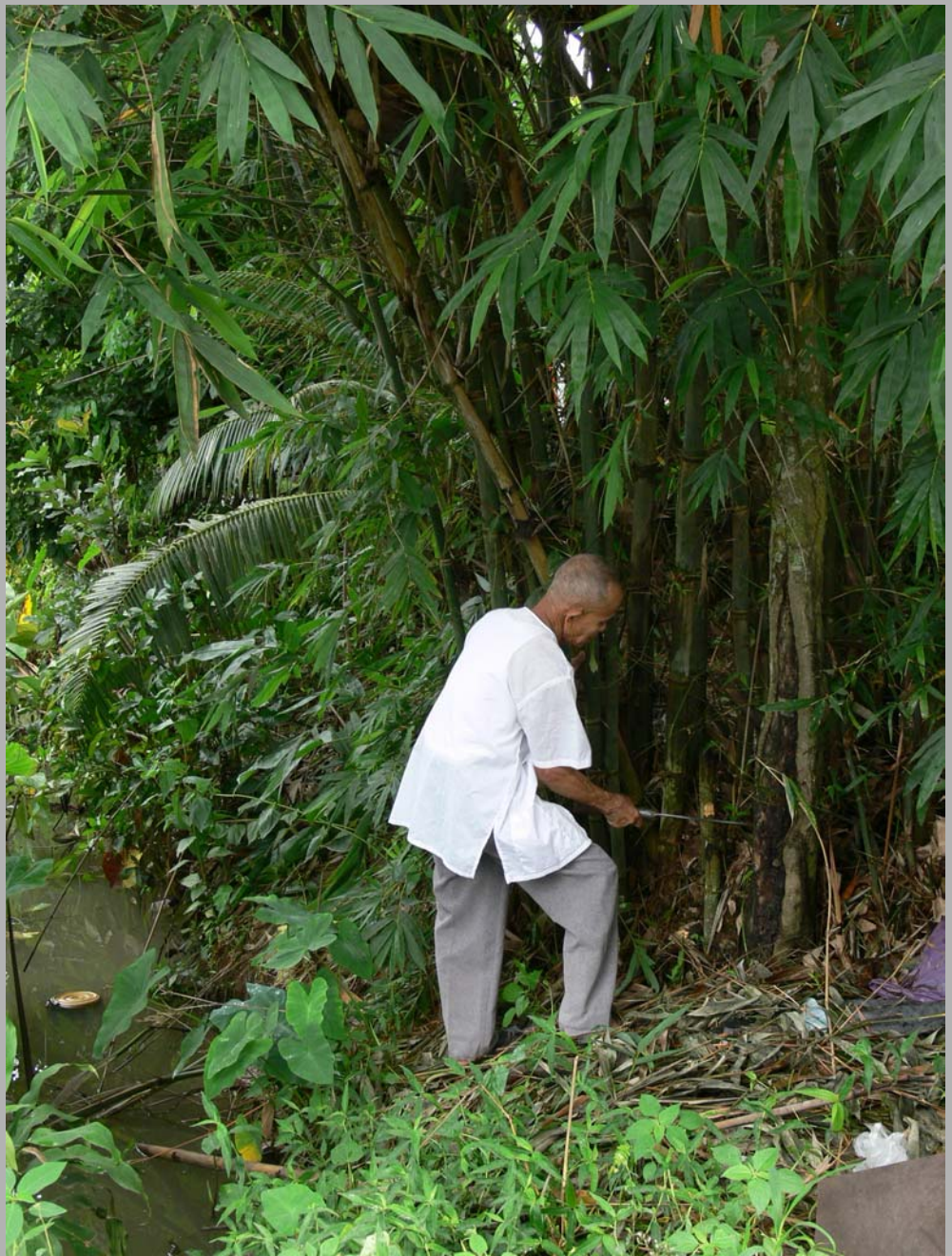
- มีความเหนียวและยืดหยุ่นภายในตัว สามารถนำมาตัดงอได้ตามที่
ต้องการ กระจายพันธุ์กว้างขวางเกือบทั่วโลกทั้งเขตร้อน เขตอบอุ่น
และเขตหนาว แต่จะกระจายพันธุ์มากที่สุดในเขตร้อน โดยเฉพาะทาง
ตอนใต้และตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปเอเชีย คือมีจำนวนมากถึง 45
สกุล(genus) 750 ชนิด(spicies) ในขณะที่ทั่วโลกมีไม้ไผ่ประมาณ 75
สกุล 1250 ชนิด ส่วนประเทศไทยพบ 13 สกุล 90 ชนิด สังคมชนบท
ส่วนใหญ่จึงมักจะใช้ไม้ไผ่ซึ่งมีอยู่หลายพันธุ์เป็นวัสดุหลักในการผลิต
งาน โดยช่างจะเป็นผู้เลือกประเภทของไผ่แต่ละชนิดมาใช้งานตามความ
เหมาะสม โดยคำนึงถึงความทนทาน ความยากง่ายต่อรูปทรง และ
ลวดลาย

ชนิดของไม้ไฟ
ที่นิยมนำมาทำเครื่องจักสาน

ไผ่บง

- เนื้อจะเหนียว, ทนทาน นิยมนำมาสานกระบุง, เปียด, ซ้าหวด, ข้อง, ไช, ซ้า, เข่ง สุ่มปลา เป็นต้น

ต้นไผ่บง

ไม้ซาง

- ปล้องยาวประมาณ 0.70 — 1.20 เมตร เป็นไม้ไผ่ที่มีเนื้ออ่อน
ค่อนข้างเหนียว เหมาะที่จะนำมาทำเครื่องจักสานที่ต้องการความ
ละเอียดคือจักตอกเส้นเล็กบางได้ดี เหมาะกับการสานกระติบข้าว,
กระบุง, ตะกร้า, ข่งลำไย, ฝาเรือน, แอ่วตีข้าว จ.ลำปาง และकुตีข้าว จ.
เชียงใหม่ เป็นต้น

ไผ่ซางหม่น

ไม้ไผ่ชางป่า

ไผ่ไร่

- ลักษณะคล้ายหวาย สามารถตัดให้โค้งงอได้ตามความต้องการ เป็นไผ่ขนาดเล็ก มีเนื้อในตัน ขนาดโตที่สุดลำต้นจะมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.4 ซม. สูงประมาณ 3 – 4 เมตร ใช้ทำรั้วบ้าน เครื่องเรือน เฟอร์นิเจอร์แบบต่างๆ ค้ำไม้กวาด ไผ่ชนิดนี้พบมากในบริเวณภาคเหนือของไทย แต่จะขึ้นได้ทุกท้องถิ่นที่บริเวณที่มีความชื้นสูง โดยเฉพาะตามหุบเขามีสลำห้วยลำธารไหลผ่าน เช่น ป่าแถวจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง แม่ฮ่องสอน น่าน เป็นต้น

ไผ่ไร่

ไผ่รวก

- มีลำต้นขนาดเล็ก เป็นไม้ที่มีลำต้นตรง โคนลำต้นมีเนื้อหนาเกือบตัน ภายในกลวง เนื้อแข็ง, เหนียว ขึ้นเป็นกอตามเนินสูงบนภูเขา อากาศค่อนข้างร้อน ไม่ชอบบริเวณที่มีน้ำขัง พบมากที่ จ.กาญจนบุรี สูงประมาณ 5 – 10 เมตร ใช้ทำเครื่องจักสานแบบหยาบๆ ทำเครื่องเรือน ทำรั้วบ้าน สานแข่ง เป็นต้น

ไผ่รวก

ไผ่สีสุก

- ลักษณะขึ้นเป็นกอใหญ่หนาแน่น ลำต้นตรง ปล้องใหญ่ สูงประมาณ 20-25 เมตร เนื้อหนา เหนียว ทนทาน ลำต้นมีสีเขียวสด ผิวเป็นมัน ไผ่ชนิดนี้นำไปทำเครื่องจักสานจะได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความคงทน นิยมนำมาทำเสื่อเรือนเครื่องผูก ทำนั้งร้านในงานก่อสร้าง ทำเฟอร์นิเจอร์ สานฝาเรือน เข่ง กระจัง และตุ้มดักปลา ทำกระบอกร้า หลาม ไผ่ชนิดนี้พบได้ทั่วไป แต่จะมีมากในภาคกลางและภาคใต้

ไผ่สีสุก

ไผ่สีสุก

ไผ่ตัน (ตระกูลไผ่สีสุก)
เนื้อแน่น นิยมทำด้ามมีด และพรว้า
นิยมกินหน่อ
ไผ่ นิยมนำมาทำเส้นตอกจักสาน

ไผ่ข้าวหลามหรือบางถิ่นเช่นภาคเหนือเรียกไผ่ป่าง

- เนื้อค่อนข้างบาง ปล้องยาว ประมาณ 30 ซม. สูงประมาณ 7 – 8 เมตร อ่อนตัวดี พบมากแถวภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บางส่วน พื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดกาญจนบุรี นิยมถักเปื้อย เพื่อเย็บหมวก และใช้สานชะลอม และนิยมใช้ทำกระบอกข้าวหลาม

ไม้ข้าวหลาม

ไผ่เหี้ย

- เป็นไม้ไผ่ขนาดกลาง ลักษณะปล้องยาว ประมาณ 50 – 70 ซม. ข้อเรียบ มีกิ่งข้างเล็กน้อย เนื้อจะอ่อน ปรับตัวได้ดีตามรูปทรงของภาชนะที่ต้องการสาน นิยมสานแอ็บข้าว, ชะลอม, หมวก, ภาชนะเครื่องเงินไม้ไผ่ขด, ฝาเรือน เสื่อหรือสาด และโครงสร้างอาคารบ้านเรือน พบมากทางภาคเหนือ

ไผ่เหี้ย

ไม้เสียบ

ต้นตองขาว

- ทางแม่ฮ่องสอนเรียกว่าต้นจิง เป็นพืชล้มลุก มีเหง้า เป็นชนิด *Phyrrum paviform* Roxp. ในวงศ์ **MARANTACEAE** ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือผิวมัน เรียบ เนื้อจะบาง ลื่น อ่อนตัวดี เมื่อผ่าลำต้นตากแห้งแล้ว นำไปแช่แล้วขูดเนื้อในออกให้หมด

ต้นตองอ่อนหรือตองขาว ฐานเสื่อ

ไม้พุดราหนาม
ใช้เข้าขอบคุดีข้าว เข้าขอบ
เครื่องมือจับปลาปลา
ประเภทต่างๆ

